

Ростислав СТУДНИЦЬКИ

Львівська національна академія мистецтв

Іконостаси церков Галицької митрополії кінця XIX – першої третьої XX ст.: архітектоніка, іконографія та програма декорування

Іконостас можна розглядати як один з найважливіших обрядових елементів православного храму, оскільки його розуміли як знак основного догмату християнської релігії – догмату Одкровення, тобто явлення істини в образі Бога. Іконостас як велика „ікона” став могутнім та універсальним засобом образотворчого утвердження основних уявлень про світобудову та літургійно-символічних ідей.

Тому не випадково митці Східної Галичини кінця XIX – першої третьої XX ст. надавали великого значення іконостасові, трактуючи його вслід за традицією східного християнства як композиційну доміную та головний ідейно-мистецький центр інтер'єру храму. Тогочасні іконостаси, незважаючи на їхню ансамблеву складність, є цілими іконографічними комплексами, в яких естетичні, літургійні та символічні фактори взаємодіяли в руслі найважливіших історичних тенденцій, охоплюючи різні сфери – ідеологічну, політичну, догматичну.

В образній структурі іконостасу виявлена панівна роль живопису як осереддя духовного потенціалу, втілення самої ідеї „соборної та апостольської Церкви”. Сюжети ікон та порядок їх розташування в українському іконостасі мають до певної міри канонізовану традицію, що сформувалася впродовж століть. Водночас у процесі еволюції іконостасний ансамбль доповнювався принципово новими сюжетами і композиціями.

Традиційний повний іконостас Східної Галичини кінця XIX – першої третьої XX ст. складається з чотирьох ярусів ікон: намісного (іноді доповненого приділами), празникового, апостольського та пророчого чинів. Українською рідко зустрічається неповний одно- або триярусний іконостас, утворений іконами

намісного ряду (церква Св. Вмч. Параскеви с. Більче Золоте (Борщівський район Тернопільської обл.) або намісним, празниковим і апостольським рядами (церква Св. Вмч. Параскеви с. Боляновичі (Кам'янка-Бузький район Львівської обл.).

В іконостасі звичайно є троє дверей, або за традиційною давньоукраїнською і церковнослов'янською вимовою, врат. По центру розташовані царські врата, обабіч – північні (зліва стосовно глядача, який стоїть перед іконостасом) та південні (відповідно справа) дияконські двері. Царські врата відкривають тільки під час служби, через них мають право проходити тільки священики.

Тема, яка переважає в ідейно-художньому вирішенні царських врат, – це зображення євангелістів. Відомі три схеми зображення євангелістів: у формі погрудних медальйонів; сидячими за написанням євангелій; стоячими з євангеліями в руках. Інколи зустрічається зображення сцени Благовіщення (церква Різдва Преч. Діви Марії с. Банюнин (Буський району Львівської обл.). З цих зображень появилася нова іконографічна комбінація, коли до медальйонів з євангелістами додано ще композицію Благовіщення. Уже в найдавніших пам'ятках царських врат традиційне зображення сцени Благовіщення поділене надвоє¹: Богородицю переважно зображають з правого боку, архангела – з лівого. Найчастіше Богородиця стоїть біля попіву з книгою, вона звернена до ангела, молитовно склавши руки, віддається божій волі (церква Пресв. Трійці с. Залізці (Зборівський район Тернопільської обл.), церква Успення Пр. Богородиці с. Гусаків (Мостиський район Львівської обл.), церква Воскресення Господнього с. Старе Село (Жовківський район Львівської обл.), церква Різдва Преч. Діви Марії м. Долина (Івано-Франківська обл.). В окремих випадках Богородиця приймає Благовіщення навколішки (церква собору Пресв. Богородиці с. Ременів (Кам'янка-Бузький район Львівської обл.). На відкосах царських врат іноді бувають зображені автори літургії – Василій Великий та Йоан Златоуст. Це повнофігурні зображення в літургійних шатах з книгами в руках. Порядок розташування цих святих не був послідовно збережений, отож Йоан Златоуст може бути справа або з лівого боку.

На дияконських вратах переважно зображали архангелів Гавриїла та Михаїла, рідше святих архідияконів Стефана та Лаврентія, як служителів при здійсненні таїнств Євхаристії. Зустрічаються дияконські двері з іконою первосвященника Мельхіседека (церква с. Луб'янки Нижні (Збаразький район Тернопільської обл.) або іконою Ангела-Хоронителя (церква Покрови Пресв. Богородиці с. Хильчиці (Золочівський район Львівської обл.). В іконостасі церкви Св. Параскеви с. Добриводи (Збаразький район Тернопільська обл.) ікони дияконських врат присвячені темі Благовіщення.

Між вратами іконостасу розташовані ікони намісного ряду. Обабіч від царських дверей зазвичай розташовуються зображення Христа-Спасителя і Богородиці з немовлям. Зображення Богородиці втілює Церкву Земну.

¹ М. Драган, *Українська декоративна різьба XVI – XVIII ст.*, Київ 1970, с. 28.

Займаючи в небесній ієрархії високе місце одразу після Христа, вона в іконостасі панує, разом з Христом-Архієреєм, главою Церкви Небесної, над усіма іншими образами. На іконах біля дияконських врат зображали особливо шанованого в даній місцевості святого, переважно Миколая, справа від Спасителя розташовували храмову ікону, тобто ікону того святого або празника, якому присвячений храм. Таким чином, намісний ряд символізує єднання Земної та Небесної церков, відкриває кожному вірному шлях індивідуального спасіння.

Для невеликих за розміром храмів характерний скорочений варіант намісного чину: храмову ікону та зображення особливо шанованого святого перенесли на бічні вітари (церква Св. Косми та Даміана с. Червоне (Золочівський район Львівської обл.) або розташовували над дияконськими вратами (церква Преображення Господнього с. Тустановичі, що тепер у складі м. Борислава (Дрогобицький район Львівської обл.), церква Собору Пресв. Богородиці с. Ременів (Кам'янка-Бузький район Львівської обл.). Нижній ярус іконостасу с. Добриводи утворений виключно царськими і дияконськими дверима, намісні ікони Богородиці та Ісуса Христа розташовані в багатих різьблених картушах над дияконськими вратами.

Над намісним розташовували празниковий чин – ікони основних подій Євангельської історії, тобто дванадцять церковних празників христологічного й богородичного циклів. Празниковий чин іконостасу розвиває тему Церкви, поєднаної з Христом, і відтворює найважливіші моменти пришествя Спасителя у світ та його покутної жертви. Празниковий ряд – це не тільки ілюстрація Євангелія, акцентовані події Нового Завіту, які особливо урочисто святкує Церква. Він також невіддільний від літургії річної служби, тому використовують не історичну послідовність подій, а їхній порядок у церковному календарі.

У більш розширеному варіанті чин доповнювали сюжетами дитинства Христа, його чудес і притч, а також іконами, пов'язаними з Воскресінням, – Жони мирносиці біля Гробу Господнього, Увірування Томи (церква Св. Миколая с. Лешнів (Бродівський район Львівської обл.). Під впливом українських іконостасів XVII – XVIII ст. ряд празникових ікон, окрім дванадцяти празників міг включати дванадцять композицій страстного циклу. Причому як і в Україні попередніх століть страстні зображення сприймалися як еквівалент празникового циклу. Зокрема у празниковому чині іконостасу церкви Успіння Пресв. Богородиці м. Кам'янка-Бузька (Львівської обл.) двадцять чотири ікони розташовані в два яруси, а по центру традиційна композиція Тайної вечері доповнена зображенням Христа у гробі. В іконостасі церкви Успіння Пресв. Богородиці с. Жовтанці (Кам'янка-Бузький район Львівської обл.) також у два яруси розташовані двадцять чотири ікони: дванадцять власне празникових доповнені іконами, пов'язаними зі страстями Господніми та Воскресінням. Як і в попередньому випадку, по центру містяться зображення Тайної вечері та Христа у гробі. Нерідко празниковий чин скорочувався до двох (Хильчиці), чотирьох (церква Різдва Превс. Богородиці в Самборі), шести, восьми або десяти композицій.

У празниковому чині над царськими вратами, як правило, розташовується ікона Тайна вечеря (історична композиція з життя Спасителя та момент установлення Таїнства Євхаристії), рідше – Спас Нерукотворний. Проаналізувавши пам'ятки, можемо зробити висновок, що склад зображень в празниковому чині іконостасів церков Східної Галичини кінця XIX – першої третини XX ст. не був стійким.

Вище над празниковим розташовували ікони апостольського чину з повнофігурними зображеннями апостолів. Украй рідко зустрічаються плечові зображення (Боляновичі). У центрі завжди вивищувалася ікона Христа. Найчастіше на ній зображувано Спаса на престолі, рідше – композицію Деїсіс з Спасом на престолі та фігурами Богородиці та Йоана Хрестителя обабіч, яка втілює момент другого пришествя Христа та Страшного суду, коли Церква буде молити Христа-Суддю за увесь рід людський. Апостоли обов'язково зображуються у тричетвертному повороті до Христа: в такий спосіб вони показані у момент молитви до Спасителя. Зображення дванадцяти апостолів (апостольський Деїсіс) нагадує про неминучість Страшного суду, коли апостоли сядуть на престолі і разом з Христом будуть судити дванадцять колін Ізраїлевих (*Мт. 19:28*).

Завершує іконостас пророчий ряд з зображенням старозавітних пророків із сувоями святого письма в руках. На розгорнутій частині кожного сувою видно написані цитати їхніх пророкувань про Спасителя, який повинен прийти у світ. Пророки з усім ізраїльським народом очікували народження Месії. Тут представлені не тільки автори пророчих книг, а також царі Давид, Соломон та Ілля-пророк – тобто особи що передбачили явлення Месії. Іноді в руках пророків можна побачити символи й атрибути їхніх пророкувань: у Даниїла – камінь, що відірвався від гори як образ Христа народженого від Діви; у Гедеона – зрошене росою руно; у Захарії – серп; в Єзекіїля – закриті врата храму. У центрі ряду найчастіше розташована композиція з зображенням Бога-Отця – Саваофа, рідше – образ Богородиці-Знамення. Центральну ікону визначає логіка ряду: зображення Самого Бога або Богородиці-Знамення як символ вочоловічення Христа, народження якого чекали пророки².

Увінчує іконостас хрест або ікона Розп'яття (також у формі хреста). Іноді обабіч хреста поставлені ікони пристоячих, як на традиційній іконі Розп'яття з пристоячими: Богородиця, Йоан Богослов а іноді й жони-мироносиці та сотник Лонгин (церква положення пояса Пресв. Богородиці с. Мацошин (Жовківський район Львівської обл.), церква Св. Юрія с. Руда Сілецька (Кам'янка-Бузький район Львівської обл.). Зрідка в завершенні іконостасу зустрічається різьблена композиція Духа Святого – зображення голуба серед хмар в оточенні сонячного проміння (церква Св. Юрія с. Кобиля (Збаразький район Тернопільської обл.), церква Пресв. Трійці с. Гологори Воля (Перемишлянський район Львівської обл.).

Нерідко іконостас збагачується додатковим цокольним рядом внизу під намісним чином. Тут розміщуються приділи – невеликі ікони або символічні

² О. Конрад, А. Шпіннер, *Чудо духовного преображения*, Москва 2001, с. 219.

зображення, зміст яких переважно пов'язаний з іконами намісного ряду. Зокрема, програма придільних ікон церкви Преображення Господнього в Тустановичах розкриває старозавітні прообрази Богородиці та Ісуса Христа. Під намісною іконою з зображенням Богородиці з немовлям розташована композиція „Неопалима купина” – палаючий терновий кущ, в якому Бог з'явився Мойсєєві, що пас вівці в пустелі біля гори Синай, і покликав його вивести народ Ізраїлю з Єгипту. В християнстві Неопалима купина – один із старозавітних прообразів, що вказує на Богородицю і знаменує непорочне зачаття Богородицею Христа від Духа Святого. Зображенню Ісуса Христа в намісному ряді відповідає придільна ікона з композицією „Скрижалі Мойсея”. Сорок днів і ночей пробув Мойсей на горі Синай, щоб отримати від Єгови Скрижалі Завіту з Десятьма заповідями, що стали основою Мойсєєвого закону. В християнстві Мойсея вважають одним з найважливіших прообразів Христа: через Мойсея на землі з'явився Старий Завіт, а через Христа – Новий.

Часто усі ікони цокольного ярусу присвячуються старозавітним жертвам (церква Св. Іллі с. Стара Сіль (Старосамбірський район Львівської обл.), церква Різдва Пресв. Богородиці в Самборі). У християнській традиції принесення Авраамом у жертву Ісака розглядають як передбачення мучеництва Христа. Отці церкви порівнюють слухняність Ісака волі Авраама та Ісуса волі Бога Отця, а шлях Ісака на гору – з хресною дорогою на Голгофу: Ісак ніс дрова на гору як Христос ніс хрест. Популярний сюжет цокольних ікон – „Жертвопринесення Авеля та Каїна”. Християнська релігія трактує Авеля як прообраз Ісуса Христа – він пастир овець, зразок віри, людина, що принесла праведну жертву і померла насильницькою смертю. Не тільки в цьому, але й в інших іконостасах зустрічається сцена „Жертвопринесення Ноя”. Вийшовши з ковчега біля гори Арарат, Ной здійснив жертвопринесення тварин. Бог благословив Ноя, дав людям низку моральних законів, і, як знак божественного благословення, на небі з'явилася веселка. Врятований від потопу Ной у християнстві виступає прообразом нового людства, врятованого у Христі. Оскільки сам потоп розглядають як символ хрещення, то ковчег стає прообразом Церкви, яка долає безодні гріха й рятує тих, що прагнуть бути врятованими. Значно рідше звертаються до сюжету „Жертвопринесення Мельхіседека”. У Біблії згадується, що коли Авраам повернувся після переможного походу проти чотирьох східних царів, Мельхіседек вийшов Аврааму на зустріч, виніс хліб і вино та поблагословив його. Авраам дав Мельхіседеку десяту частину того, що мав. Згідно з Новим Заветом, у Мельхіседека не було ні земного батька, ні матері, ні предків, у його житті немає ні початку, ні кінця: як Син Божий, він був священиком завжди. Для християн Мельхіседек – прообраз Ісуса, Христового царства, Христового священства.

Вільна іконографія цокольного ряду інколи пов'язує воедино Старий та Новий Завети, християнську історію з запровадженням християнства на Русі. Наприклад, у цокольному ряді іконостасу церкви Св. Миколая с. Боратин (Сокальський район Львівської обл.) під зображенням Св. Йоана Хрестителя

розташована ікона Хрещення Русі, під храмовою іконою Св. Миколая – „Вигнання з раю” (адже саме діяльність святих подвижників відновлює лад всесвіту, зруйнований гріхопадінням), зображенню Ісуса Христа відповідає сцена „Жертвопринесення Авраама”, Богородиці – „Неопалима купина”. В іконостасі церкви с. Ременів у цокольному ряді розташовані невеликі ікони „Хрещення Русі” та „Андрій Первозваний на Старокиївських пагорбах”.

Нерідко сюжети ікон цокольного ряду визначаються храмовим святом. Зокрема, церква с. Зіболки (Жовківський район Львівської обл.) присвячена святим Космі та Даміану, яким, за церковною традицією, Господь дарував мистецтво зцілення, що привело до братів чимало хворих. Від хворих, яких вони лікували, брати ніколи не брали плати, виконуючи заповіт Ісуса Христа: „Задарма отримали, задарма віддайте!” (*Мт. 10:8*). Композиція цокольного ряду під намісною іконою зображає момент зцілення важкохворої жінки, від лікування якої відмовилися інші лікарі. Палладія (так називалася хвора) завдяки своїй вірі та молитвою святих зцілилася. Сповнена вдячності та бажаючи, щоб вони прийняли від неї хоч якийсь дар, Палладія прийшла до Даміана. Вона принесла три яйця і сказала, що це невелика подяка в ім'я Святої Животворної Трійці – Отця, Сина і Святого Духа. Святий не посмів відмовитися. Косма подумав, що його брат порушив святу обітницю і, коли йому прийшов час помирати, він заповів, щоби брата не ховали поряд з ним. Незабаром помер Даміан і люди не могли вирішити, де повинна бути його могила. Проте сталося диво: до людей прийшов верблюд, якого святі колись вилікували від шаленства, і сказав людським голосом, щоб не сумніваючись поховали Даміана поряд з Космою, тому що не заради плати Даміан прийняв дар жінки, а заради Господа. Тож моці святих братів-цілителів поклали поряд у Ферамані в Месопотамії. Приділа під іконою святого Миколая розкриває діяння святителя – миротворця, захисника невинно засуджених і збавителя від несправедливої смерті. За відсутності архієрея Миколая правитель міста Міри невинно засудив до страти трьох громадян. Святитель прибув у Міри в сам момент страти, коли кат уже заносив меч над засудженими. Святий Миколай владною рукою вирвав у нього меч і наказав звільнити нещасних. Ніхто не посмів перечити, оскільки всі зрозуміли, що вершиться воля Божа. Намісній богородичній іконі відповідає сцена „Зустріч Марії та Єлизавети” цокольного ряду. Єлизавета та Марія обнімаються на тлі будинку Захарії. Сам Захарія як первосвященик Єрусалимського храму одягнений у ризи. Композиція „Христова наука дітям” цокольного ряду розкриває суть ікони „Христос Архієрей” намісного чину.

Складну іконографічну програму приділ іконостасу церкви с. Жовтанці можна трактувати як акафист Богородиці. У каноні утрєні Св. Андрія Критського вона – „нескверна skinія”, „чиста голубка”, „Владики божественний храм”, „царська порфіра”, „вогненна купина”, „Ковчег Завіту”, „скіпетр святий, новий завіт і посуд манни”, „свічник золотий”, „жива світлиця Господа Бога”, „храм святий”. Під храмовою іконою Успіння Богородиці розташована композиція

Неопалима купина, під зображенням Богородиці з немовлям – Ковчег Завіту у вигляді коштовної скрині з двома жердинами та херувимами на вікові. З празником Успіння пов'язані ще два інші церковні Богородичні свята: Положення чесної ризи Пресвятої Богородиці у Влахерні та Положення чесного пояса Пресвятої Богородиці в Халкопратії. Останній сюжет відтворено під намісною іконою святого Миколая. Намісній іконі з зображенням Ісуса Христа відповідає композиція „Покликання апостола Петра”: Христос побачив Симона, що рибалив разом з Андрієм на морі Галілейському, і покликав обох за собою, сказавши: „Я зроблю вас ловцями людей” (Мк. 1:16-18). Мотив риболовлі має сакральний зміст, пов'язуючись з архетипами води і риби, важливими для християнського символізму.

Нерідко цокольний ряд оздоблювали різьбленими орнаментальними композиціями або акронімами Христа і Богородиці. Наприклад, монограми Христа й Богородиці виконані під центральними намісними іконами іконостасу церков у селах Мишлятичі, Баличі (Мостиський район Львівської обл.) і Боляновичі. У церкві с. Старий Милятин (Буський район Львівської обл.) цокольний ряд оздоблений зображенням херувимів у круглих медальйонах.

Іконографія центральних ікон іконостасу побудована на ієрархічному підпорядкуванні нижніх сцен верхнім. „Тайна вечеря” стала втіленням Божої милості для спасіння людства через причастя, вище – Христос-Усдержитель – володар, суддя і первосвященик церкви, а над ним тільки вічність Господа, втілена в зображенні Бога-Саваофа. Вся вертикаль завершується Розп'яттям з пристоячими – великою Божою жертвою за людину. Таким чином завершенням іконостаса стає незбагненна Божя любов і всиновлення людства³.

В окремих іконостасах Східної Галичини першої третини ХХ ст. канонічний склад ікон доповнюється новими нетрадиційними сюжетами. Зокрема, в церкві Успіння Пресв. Богородиці с. Великі Глібовичі (Перемишлянський район Львівської обл.) апостольський чин збагачений зображеннями Кирила та Методія, Йоана Хрестителя та Йоана Богослова (зліва) та Константина й Олени, Володимира й Ольги (справа).

Святі рівноапостольні Методій і Кирило, апостоли слов'ян, дуже близькі духом і дорогі українському народові, який завдячує їм світлом християнської віри. Вони переклали *Святе Письмо* й богослужбові книги на слов'янську мову: слов'янські мови стали літургійними нарівні з грецькою і латинською⁴. Святі Кирило і Методій слушно заслуговують на назву рівноапостольних, первоучителів і просвітителів українського народу. 860 року обидва брати проповідували християнську віру хозарам, які проживали в південній Україні, над Чорним і Каспійським морями. Їхньою місійною станицею був Херсонес (Корсунь).

³ М. Приймич, *Перед лицем твоїм. Закарпатський іконостас*, Ужгород 2007, с. 168.

⁴ Ю. Катрій, *Пізнай свій обряд*, Львів 2004, с. 302

Свята Ольга – це перша християнка на великокняжому престолі Києва, перша просвітителька й учителька християнської віри в Русі-Україні. *Повість врем'яних літ* величає Ольгу такими словами: „Вона предтеча християнської землі, як рання зірниця перед сонцем і як зоря перед світанком [...] Вона перша від Руси ввійшла в царство небесне, тому руські сини хвалять її як начальницю, бо й по смерті вона молить Бога за Русь”⁵. Святий Володимир Великий – рівноапостольний Хреститель Русі. Церква у богослуженні на празник Св. Володимира ушавляє його, називає „другим Костянтином”, „істинним проповідником”, „другим Павлом”, „нищителем ідолів”, „ревнителем апостолам”, „Учителем, яким ми Христа пізнали”. Чи не вперше зображення Володимира Великого впровадив до апостольського ряду І. Руткович у Жовківському іконостасі XVII ст.

Схожа ускладнена іконографія в іконостасі церкви Воздвиження Чесного Хреста с. Старий Мізунь Долинського району. Над намісними рядом під апостольським чином у біфоріях розташовані парні зображення Кирила та Методія (над іконою св. Миколая) і рівноапостольних Володимира й Ольги (над храмовою іконою „Воздвиження Чесного Хреста”). Дві останні теми тісно пов'язані між собою: ушавлення християнських імператорів Константина й Олени, які віднайшли святиню Істинного древа Христового й утвердили християнство як державну релігію, та ушавлення християнських князів, рівноапостольних Володимира й Ольги, які утвердили християнство як державну релігію в Україні-Русі. У церкві Різдва Богородиці с. Хирів (Старосамбірський район Львівської обл.) зліва від дияконських дверей розташована парна ікона Св. Кирила та Методія, а зображеннями Св. Миколая та Йоана Предтечі доповнили празничний чин.

В іконостасі церкви Вмч. Варвари с. Дев'ятники (Перемишлянський район Львівської обл.) акцентована тема мученицької смерті (Св. Варвара загинула від руки власного батька). „Культ мучеників виробляє в душах християн щось з того мужества й відваги, якої треба, щоб віддати життя за віру. До почитання мучеників легко спонукати вірних, коли будемо звертати їхню увагу на той правдивий скарб, що його має Церква [...] Хто з великою вірою прибігає до мученика, той може за його заступництвом всього очікувати від Бога”⁶. Над дияконськими вратами розташовані прямокутні ікони з зображеннями усікновенної глави Йоана Хрестителя і Плат Вероніки оскільки традиційно смерть Предтечі сприймається як прообраз жертвної смерті Спасителя.

Дещо змінений склад намісного ряду в Миколаївських церквах: оскільки зображення Св. Миколая стає храмовою іконою виникає проблема вибору парного святого. У церкві с. Соколівка – це зображення Св. Андрія, архієпископа Критського – відомого проповідника, церковного письменника і поета, що писав

⁵ *Повість врем'яних літ: Літопис (За Іпатським списком)*, Київ 1990, с. 34.

⁶ А. Шептицький, *Письма-послання Митрополита Андрея Шептицького, ЧСВВ, з часів німецької окупації*, Йорктон 1969, с. 54.

церковні гімни, стихири і передусім канони. Його пам'ять Церква вшановує 4 липня. Чимало паралелей можна провести у праведному житті Св. Андрія Критського і Св. Миколая, Св. Андрій як і Св. Миколай походив з Малої Азії. Св. Миколай був учасником Першого Вселенського Собору в Нікеї, а Св. Андрій Критський брав участь у Шостому Вселенському Соборі в Константинополі. Ще за життя Св. Миколая називали батьком сиріт, удів і бідних, Св. Андрій якийсь час служив дияконом при Церкві святої Софії в Царгороді й опікувався тут сиротами.

У церкві Св. Миколая с. Боратин місце особливо шанованого святого відведене іконі Св. Йоана Предтечі. Східна Церква святкує окрім „зимового” також „літнього” Миколая – свято віднайдення чудотворних мощів святого. На початку XI ст. варвари захопили місто Мир Лікійський, спустошили храм, в якому були поховані мощі Св. Миколая. Святий з'явився уві сні пресвітеру італійського міста Барі та заповів перенести мощі до цього міста. Заповіт виконали, а раку з великою святинєю поховали в церкві Йоана Предтечі.

У церкві Св. Миколая в Старому Самборі храмова ікона прикрашає один з бічних вівтарів і горне місце, парними святими обрано Св. Олену й Андрія Первозванного. Як уже згадувалося, цариця Олена ушанувалася поширенням християнства та ініційованими нею розкопками в Єрусалимі, під час яких вдалося віднайти Животворний хрест та інші реліквії Страстей. Церква шанує її як святу рівноапостольну. Андрій Первозданий, за церковною традицією, приніс Хрест на Київські кручі. Про жереб апостолів на Русі знали від часу прийняття тут християнства. 1051 року про це згадує митрополит Іларіон у *Слові про закон і благодать*⁷. Першу церкву на честь апостола Андрія побудували 1086 року на замовлення великого князя Всеволода Ярославовича, сина Ярослава Мудрого. 1116 року Володимир Мономах, син Всеволода, наказав ігумену Видубицького монастиря Сильвестру внести руський варіант переказу про апостольську місію Андрія Первозванного в *Повість врем'яних літ*⁸. З того часу розповідь про те, як Андрій Первозданий приніс християнство та встановив хрест на Старокиївських пагорбах, включали у всі наступні літописні списки.

Унікальна іконографія іконостасу церкви с. Хильчиці, яка загалом може бути потрактована як втілення Страшного Суду, оскільки ансамбль ікон символічно втілював небесну Церкву в образі її святих, що споконвіку предстоїть Владиці. Споконвічність або відсутність часу втілена структурою високого іконостасу та зображенням усіх персонажів посеред хмар. Річне літургійне коло сконцентроване у сценах Благовіщення та Воскресіння Христа – зафіксовані початок та кінець земної історії Ісуса. Семантика іконостасу сповнена апокаліптичною символікою. Верхня ікона схожа на небесне видіння: Христос з відкритою книгою

⁷ Іларіон Київський, *Слово про Закон і Благодать* [в:] „Тисяча років української суспільно-політичної думки”, Київ 2001, с. 210-217.

⁸ *Повість врем'яних літ...*, *op. cit.*, с. 5.

оточений щільним колом святих: обабіч Богородиця та Св. Йоан Предтеча, старозавітні пророки та царі, дванадцять апостолів зі знаряддями мук у руках підносять молитви за увесь людський рід. У полотні особливо виразно втілена ідея заступництва, символічно пов'язана з темою Воскресіння. Судячи за зображеннями на дияконських дверях (Ангел-Хоронитель та архангел Михаїл з вагою в руках) іконостас трактували як Едемські врата, тобто ворота в райський сад.

Іконостас слід розглядати згори вниз. Спочатку показане очікування людства на обіцяного Богом Спасителя, потім явлення Христа у світ і здійснення Його Великої Жертви. В апостольському ряді святі показані з'єднаними з Христом як єдине тіло. Верхні ряди розкривають тему Божественного одкровення, натомість програма зображень на Царських вратах і в намісному ряді вказує шлях індивідуального спасіння кожному вірному. В Благовіщенні Марія згодилася стати Матір'ю Христа, і в ній з'єдналося земне й небесне. Саме так врата поєднують храм з вітварем – образом небесного світу та раю. Через євангелістів звістка про спасіння рознеслася по всьому світу. Насамкінець в образі Тайної Вечері над Царськими вратами відтворено прийняття людьми Христа та єднання з Богом. Як в євхаристичній молитві на літургії згадуються старозавітні праотці, патріархи, пророки, новозавітні апостоли, мученики, а потім – усі вірні у храмі, так іконостас ніби не закритий – його продовжують християни, що зібралися для спільної молитви під сінню церкви.

„Закриті врата” як прообраз Богородиці зустрічається в старозавітних текстах. Композиція Благовіщення на Царських дверях потрактовується у такий спосіб своєрідними закритими вратами із Старого в Новий завіт. Образи чотирьох євангелістів від Середньовіччя пов'язані з декорацією купола, символізуючи наріжні камені християнського віровчення, розташовані на пандативах центральної бані, тобто належать до ієрархічно найбільш значимих ділянок храму. Не випадково їм відведена важлива частина іконостасу, оскільки розписи найважливіших елементів храму та іконостасу взаємопов'язані. Зокрема, можна провести паралель між теофанічними з очки зору символіки композицією Вознесіння або зображенням Пантократора в куполі з образом Спаса на престолі, який займає центральну частину апостольського чину. Отже, декорація Царських врат близька з зображеннями на стовпах храму (на пандативах євангелісти, на стовпах – Благовіщення). Таким чином іконостас пов'язаний з символічним образом Церкви: верхні ряди іконостасу асоціюються з куполом: Христос на троні – власне чаша бані, апостоли – барабан, передвіварні стовпи та пандативи – Царські врата.

Загалом живописна програма іконостасів Східної Галичини кінця XIX – першої третини XX ст. символізує ідею Вічної церкви. Вона об'єднує в собі патріархів, пророків, отців церкви, апостолів, святих, мучеників, усіх тих, що передбачали й наближали торжество Церкви, що за неї боролися, що сприяли її зміцненню. Усі ці образи співставлені у порядку складної ієрархії та увінчані величною фігурою космічного абсолюту.

ЛІТЕРАТУРА

- Драган М., *Українська декоративна різьба XVI – XVIII ст.*, Київ 1970.
Іларіон Київський, *Слово про Закон і Благодать* [в:] „Тисяча років української суспільно-політичної думки”, Київ 2001.
Катрій Ю., *Пізнай свій обряд*, Львів 2004.
Конрад О., Шпинер А., *Чудо духовного преображення*, Москва 2001.
Повість врем'яних літ: Літопис (За Іпатським списком), Київ 1990.
Приймич М., *Перед лицем твоїм. Закарпатський іконостас*, Ужгород 2007.
Шептицький А., *Письма-послання Митрополита Андрея Шептицького, ЧСВВ, з часів німецької окупації*, Йорктон 1969.

ICONOSTASES IN CHURCHES OF GALICIAN METROPOLISES FROM THE END OF THE 19TH TO THE FIRST THIRD OF THE TWENTIETH CENTURIES: ARCHITECTONICS, ICONOGRAPHY AND DECORATION PROGRAMS

Sacral art of Eastern Galicia (nowadays Lviv, Ternopil, and the Ivano-Frankivsk region) of the end 19th to the first third of the 20th centuries is studied in the article. Such narrow subject matter helps to analyse in detail the iconographic program of iconostases, to find their traditional subjects, historically-driven innovations and local influences.

Key words: iconographic program, iconostasis, raw iconostasis, icon, King's door.